

ชุดความรู้ การจัดทำธรรมนูญตำบลสู่การจัดการตนเอง

สำนักสนับสนุนสภาองค์กรชุมชน
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

เมื่อชุมชนท้องถิ่นลุกขึ้นมาจัดการตนเอง โดยการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยการร่วมกันกำหนดอนาคตตำบล มีกติกา และเป็นกลไก ตรวจสอบ ถ่วงดุลในพื้นที่ ลดการพึ่งพาภาครัฐ เปลี่ยนสถานะจากผู้รับการช่วยเหลือ เป็นผู้จัดการและลงมือปฏิบัติด้วย การสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองของชุมชนโดยชุมชน และเพื่อชุมชนและใช้สิทธิพลเมืองในการร่วมกำหนดนโยบายในระดับพื้นที่

การจัดทำธรรมนูญตำบลสู่การจัดการตนเอง นับเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เป็นนวัตกรรมของชุมชนที่ได้สร้างและพัฒนาแกนนำ คนรุ่นใหม่ให้เกิดการเรียนรู้จากสิ่งที่ปฏิบัติ การค้นหาวิเคราะห์ปัญหา พัฒนาแผนกิจกรรม โครงการ ดำเนินการขับเคลื่อน เชื่อมโยง ยกระดับกระบวนการพัฒนา เพื่อให้สังคม ชุมชน ตำบลและหมู่บ้านเป็นแนวปฏิบัติ กฎ กติกา หรือข้อตกลงร่วมการอยู่ร่วมกันของคนในตำบล โดยใช้หลักประชาธิปไตยชุมชนและเป็นฉันทามติเพื่อใช้ร่วมกัน ดำเนินการและแก้ปัญหาในชุมชนได้สำเร็จ สร้างความเชื่อมั่น เห็นคุณค่า เกิดการขยายเชื่อมโยงทำให้เกิดพลังภาคีของชุมชนจัดการตนเอง อำนาจของการจัดการตนเองนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญ โดยการใช้ธรรมนูญตำบล ออกมาปฏิบัติโดยความเห็นชอบของทุกฝ่ายในชุมชนท้องถิ่น ตำบล กระบวนการแต่ละขั้นตอนเป็นสิ่งที่ไปเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชน

สำนักสนับสนุนสภาพองค์กรชุมชน เห็นความสำคัญของการที่จะก่อให้เกิดการ จัดทำธรรมนูญตำบลสู่การจัดการตนเอง โดยสภาองค์กรชุมชนระดับตำบลเป็นกลไกสำคัญ ในการเชื่อมโยงหน่วยงานภาคีและผู้มีจิตอาสาในการที่จะพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งนำไปสู่การจัดการตนเอง สร้างความอยู่เย็นเป็นสุขและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยขั้นพื้นฐานในแต่ละด้านของชุมชนและเหมาะสมกับสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง จึงเห็นว่าการจัดทำ **“ชุดความรู้ การจัดทำธรรมนูญตำบลสู่การจัดการตนเอง”** เป็นเครื่องมือกำหนดทิศทางการพัฒนาของตำบลให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนต่อไป

สำนักสนับสนุนสภาพองค์กรชุมชน

สิงหาคม 2559

สารบัญ

	หน้า
เกริ่นนำ	3
รูปแบบ “ธรรมนูญ”	3
ความหมาย “ธรรมนูญตำบล”	5
“ธรรมนูญ” ให้อะไร	5
หลักการของ “ธรรมนูญตำบล”	6
คุณค่าของ “ธรรมนูญตำบล”	7
การเขียน “ธรรมนูญ”	8
สิ่งพึงระลึกในการเขียน “ธรรมนูญ”	9
ตัวอย่างรูปแบบการจัดทำธรรมนูญ	10
ภาคผนวก : พื้นที่รูปธรรมในการเรียนรู้	15

เกริ่นนำ

กระบวนการทำงานขององค์กรชุมชนมีการสร้างสรรค์ พัฒนาระดับความเข้มแข็งโดยลำดับ นับตั้งแต่ชุมชนพึ่งตนเอง ชุมชนเข้มแข็ง มาถึงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น แผนแม่บทชุมชน ประชาธิปไตยชุมชนในรูปแบบของสภาองค์กรชุมชน พัฒนาสู่ธรรมนูญตำบล ธรรมนูญประชาชนในระดับจังหวัด

การสร้างอำนาจขององค์กรชุมชนจากฐานรากนั้น เริ่มจากการจัดการตนเองจากเรื่องเล็กๆ พัฒนามาสู่การทำกิจกรรมแก้ปัญหาชุมชนเป็นประเด็น การจัดทำแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นแบบบูรณาการ ซึ่งถือเป็นการเชื่อมโยงคนในชุมชนที่จะเริ่มทำแผนเพื่อพัฒนาและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน จนเกิดความเข้มแข็งเรื่อยมา สามารถพัฒนาไปสู่การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนซึ่งเป็นเครื่องมือที่พัฒนาระบบประชาธิปไตยชุมชนที่มีกฎหมายรองรับ การพัฒนาและดำเนินการในพื้นที่จนกระทั่งตกผลึก ถึงขั้นชุมชนจัดการตนเอง ที่สามารถเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมบางประการ ได้เกิดการร่วมจัดทำธรรมนูญตำบล ธรรมนูญที่บัญญัติโดยชุมชน และที่สำคัญคือ การนำไปใช้ได้จริง ในทางปฏิบัติกระบวนการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องคิดร่วมกัน วางแผนร่วมกัน การปฏิบัติการร่วมกัน การสรุปบทเรียนร่วมกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ พื้นฟูอำนาจในการจัดการตนเองของชุมชนให้ขยายผลอย่างต่อเนื่อง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมจากฐานรากอย่างแท้จริง

รูปแบบ “ธรรมนูญ”

หัวใจของธรรมนูญ คือ การใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญเพื่อจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น การเริ่มต้นทำธรรมนูญ ต้องเริ่มต้นจากหันกลับมามอง คำว่า “ชุมชน” ทั้งนี้ ธรรมนูญนั้นมีด้วยกันหลายรูปแบบและหลายระดับ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ธรรมเนียมประเพณี : เป็นธรรมเนียมที่เกิดขึ้นในกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มองเห็นปัญหาหรือปรากฏการณ์ในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง แล้วจึงมีกระบวนการในการระดมปัญหา ระดมความคิดเห็น จนนำมาสู่การร่วมกันออกแบบ กำหนดข้อตกลง และปฏิบัติใช้ในประเด็นนั้นๆ โดยการยอมรับร่วมกันของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่เชื่อมโยงและเกาะเกี่ยวกัน เช่น ธรรมเนียมสุขภาพตำบล

ธรรมเนียมสุขภาพ : เป็นเครื่องมือที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบธรรมเนียมเพื่อการจัดการสุขภาพ จัดการคุณภาพชีวิตในวิสาหกิจ โดยที่กระบวนการจัดทำธรรมเนียมสุขภาพเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2554 เริ่มจากแกนนำจากทุกหมู่บ้านที่มีความรู้ ความสามารถทักษะ รวมตัวกันจัดตั้งคณะกรรมการจัดทำธรรมเนียมสุขภาพ จัดเวทีพูดคุยทุกหมู่บ้าน ประกอบด้วย 4 ภาคส่วน คือ ท้องถิ่น นักวิชาการ ภาคราชการและขบวนองค์กรชุมชน โดยมีสถานีนามัย โรงเรียน พัฒนาการเป็นพี่เลี้ยงให้กับคณะกรรมการจัดทำธรรมเนียมสุขภาพและได้บูรณาการเครื่องมือหลากหลาย เช่น แผนแม่บทชุมชน เวทีประชาคมตำบล สภาองค์กรชุมชน แผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ เป็นต้น

ธรรมนูญชุมชน : เป็นธรรมนูญที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน คนในชุมชนร่วมกันออกแบบ และกำหนดข้อตกลงและปฏิบัติการใช้ โดยการยอมรับร่วมกันของคนในชุมชนคนในพื้นที่นั้นๆ เช่น ระเบียบ ข้อบังคับการใช้ที่ดินและทรัพยากรหมู่บ้าน

ธรรมนูญตำบล : เป็นธรรมนูญที่ขยายจากระดับชุมชนเป็นระดับท้องถิ่น ตำบล โดยเริ่มจากฐานปัญหาของแต่ละชุมชน เกิดการขยับปัญหาทั้งตำบลร่วมกัน นำไปสู่การออกแบบ กำหนด ข้อตกลง และปฏิบัติการใช้ โดยการยอมรับร่วมกันของคนในตำบลนั้นๆ

ธรรมนูญภูมินิเวศน์ : เป็นธรรมนูญที่เชื่อมโยงสภาพปัญหากว้างมากขึ้น เป็นการเชื่อมโยงในพื้นที่ที่ใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน มองเห็นภาพปัญหาที่เชื่อมโยงส่งผลต่อกันและกัน จนเกิดการขยับเชื่อมโยงในระดับภูมินิเวศน์ เพื่อออกแบบ กำหนด ข้อบังคับและปฏิบัติใช้โดยการยอมรับของชุมชนในภูมินิเวศน์นั้นๆ

ธรรมนูญจังหวัด : เป็นธรรมนูญที่เคลื่อนไหวในภาพใหญ่เป็นการขยับจากฐานชุมชนหลายชุมชนหลายตำบล หลายอำเภอจนครอบคลุมทั้งจังหวัด เกิดการร่วมกันออกแบบ กำหนดข้อบังคับและปฏิบัติการใช้ ในพื้นที่ทั้งจังหวัด โดยการยอมรับร่วมกันของคนในจังหวัดนั้นๆ รวมทั้งเกิดการเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับราชการส่วนจังหวัด นำมาสู่การขับเคลื่อนในระดับแผนยุทธศาสตร์จังหวัด

ความหมาย “ธรรมนูญตำบล”

ธรรมนูญตำบล หมายถึง กติการ่วม ข้อตกลงร่วมของคนในชุมชนที่เกิดจากสำนึกของคนในตำบลที่มาอยู่ร่วมกันและสามารถกำหนดเป้าหมายอนาคตของตนเองตามวิถีชีวิตแห่งจิตสำนึกร่วม โดยการบูรณาการทุนชุมชนสู่การปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการจัดการตนเองของตำบล

การทำธรรมนูญ จึงมีองค์ประกอบหลายส่วน หลายระดับ และหลายกระบวนการ ขั้นตอน เทคนิค รวมทั้งหลายคำเรียกขาน ไม่ว่าจะเป็นธรรมนูญ ข้อบัญญัติท้องถิ่น ระเบียบชุมชน ฯลฯ

“หัวใจสำคัญของธรรมนูญนั้นอยู่ที่การจัดรูปแบบของอำนาจใหม่ให้เกิดปฏิบัติการเกิดการยอมรับร่วมกันในเงื่อนไข กฎเกณฑ์ และมาตรการการควบคุมต่างๆ”

“ธรรมนูญ” ให้อะไร

หากถามว่า “ทำแล้วจะได้อะไร?” “มีธรรมนูญแล้ว จะนำพาชีวิตเรา ชีวิตครอบครัว เราเดินไปบนเส้นทางไหน?”

1. **“สร้างคน ให้เป็นพลเมือง” :** กระบวนการในการขับเคลื่อนทำธรรมนูญให้เพียงจะได้ผลลัพธ์เป็นธรรมนูญหรือเครื่องมือในการใช้ปฏิบัติร่วมกันในพื้นที่แล้ว แต่กระบวนการตั้งแต่การก่อเกิดยังพัฒนาสร้างพลเมืองอีกด้วย คนที่มีความตื่นตัว มีความรู้

ความเข้าใจและตระหนักถึงพลัง อำนาจของตนเอง อีกทั้งยังเป็นคนที่มีส่วนร่วมสูง คนที่ก้าวข้ามความเป็นประชากรเป็นคนที่มีความเป็นพลเมือง อันจะเป็นฐานพลังสำคัญ ในการพัฒนาถิ่นเกิดและสังคมต่อไป

2. “จับต้อง กินได้” : เราสามารถจับต้อง รับรู้ถึงการมีอยู่ของอำนาจของเรา อันเป็นอำนาจตามรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้แก่ประชาชนได้อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมจริงๆ ไม่ใช่เพียงอำนาจบนหิ้งหรืออำนาจที่จับลงที่คุหาเลือกตั้งเพียงเท่านั้น

3. “แก้ปัญหาได้” : ธรรมนูญเป็นเครื่องมือในการจัดการตนเองในระดับพื้นที่ได้ ธรรมนูญเกิดจากฐานปัญหาที่ชาวบ้านมาร่วมกันหาทางออกร่วมกัน สร้างการเรียนรู้ร่วมกัน สรุบทบทเรียนและยกระดับไปสู่ธรรมนูญ หรือกติกาการอยู่ร่วมกัน

4. “อยู่เย็นเป็นสุขได้” : เมื่อคนในชุมชนมีสำนึกร่วมกัน รู้สึถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน เห็นคุณค่าของความเป็นพื้เป็นน่องเป็นชุมชนร่วมกัน สังคมที่เคยต่างคนต่างอยู่ ต่างคิด ต่างทำ ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมของการมีส่วนร่วม สังคมของการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จัดการความขัดแย้ง ด้วยความเป็นพี่น้องเครือญาติ

หลักการของ “ธรรมนูญตำบล”

ธรรมนูญตำบลต้องยืนอยู่บนฐาน 4 หลักการ ดังนี้

- (1) หลักความมุ่งมั่นที่จะก่อให้เกิดการสร้างสำนึกรักชุมชน
- (2) หลักร่วมคิด ร่วมทำ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องที่เห็นความสำคัญ
- (3) หลักการจัดความสัมพันธ์แนวราบโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง นั่นคือ คนในชุมชนลุกขึ้นมาจัดการ ตนเอง
- (4) หลักความเข้าใจที่นำไปสู่ความมั่นใจในการจัดการตนเองของชุมชน

คุณค่าของ “ธรรมนูญตำบล”

คือ เป็นการกำหนดทิศทาง ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตชุมชน ที่มีความภาคภูมิใจในชุมชนร่วมกันและสามารถกำหนดเป้าหมายอนาคตของตนเอง ตามวิถีชีวิตแห่งจิตสำนึกร่วมสู่การบูรณาการทุนชุมชนที่มีการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ตำบลที่จัดการตนเองได้

กระบวนการขั้นตอน “การจัดทำธรรมนูญตำบล”

- 1) ค้นหาจิตอาสาในพื้นที่และมีเวทีพูดคุยแบบเปิดกว้างในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน
- 2) กำหนดบทบาท แบ่งหน้าที่ร่วมกัน เพื่อลงพื้นที่ สืบหาข้อมูลพื้นฐาน วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน ทรัพยากร สังคม และปัญหาอื่นๆ ในชุมชน
- 3) จัดตั้งคณะทำงานเพื่อทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลและจัดลำดับปัญหา ประเด็นต่างๆ ให้ชัดเจน
- 4) ประสานความร่วมมือกับผู้นำในท้องถิ่น องค์กรภาคี เครือข่ายพันธมิตร ทุกภาคส่วน ที่เห็นความสำคัญเข้าร่วมในการจัดทำธรรมนูญตำบล
- 5) จัดเวทีกลางเปิดพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม เพื่อค้นหาจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และภัยคุกคามของตำบลเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หาแนวทางแก้ปัญหาและพัฒนาตำบล
- 6) นำผลการเปิดเวทีกลางมากร่างจัดทำเป็นธรรมนูญหรือข้อตกลง กติการ่วมกันโดยจัดให้เป็นหมวดหมู่ตามความต้องการของชุมชน
- 7) นำร่าง “ธรรมนูญตำบล” มาเปิดเวทีกลางเพื่อนำเสนอต่อเวทีประชาคม เพื่อปรับปรุงแก้ไขและขอฉันทามติ
- 8) จัดทำ “ธรรมนูญตำบลฉบับสมบูรณ์” เผยแพร่และสื่อสารให้คนในตำบล ผู้ที่เกี่ยวข้อง ท้องที่ ท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน

- 9) ถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการใช้ธรรมนูญตำบลที่ผ่านมาว่าได้รับผลสำเร็จหรือไม่สำเร็จจากการปฏิบัติอย่างไร
- 10) ติดตาม รายงานผล ทบทวนธรรมนูญตำบลทุกปี พร้อมวางระบบการติดตามผลการดำเนินงานให้ครอบคลุมทุกมิติ สาระของธรรมนูญตำบล โดยจัดให้มีการสื่อสารในหลากหลายช่องทางและหากจัดให้มีการทบทวนสาระหมวดหมู่ในข้อใด ข้อหนึ่ง หรือหมวดใด จะต้องเน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วม

การเขียน “ธรรมนูญ”

 ร่วมกำหนด ร่วมออกแบบ และยกร่าง หลังจากได้ข้อมูล เห็นสภาพปัญหา จึงร่วมกันออกแบบวิธีการ แนวทางในการจัดการกับปัญหานั้นๆ กำหนดเป็นธรรมนูญที่เป็นของตนเอง “คิดเอง เขียนเอง ทำเอง” เพื่อสร้างข้อตกลงร่วม กำหนดทิศทางการพัฒนาร่วมของคนในพื้นที่

องค์ประกอบของธรรมนูญ ประกอบด้วย 3 กรอบ เนื้อหา คือ

- 1) ข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย หมวดพื้นฐาน ปรัชญา แนวคิด สภาพทั่วไปของชุมชน
- 2) เนื้อหาของธรรมนูญ ประกอบด้วย เรื่องสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ แบ่งเป็น หมวดหมู่ และมีรายละเอียดที่ชัดเจนในแต่ละหมวด โดยแต่ละเรื่องควรประกอบไปด้วยหลักการของประเด็นนั้นๆ เป้าหมายที่จะทำร่วมกันและมาตรการรวมถึงข้อตกลงและกติกา
- 3) บทเฉพาะกาล ประกอบด้วย เรื่องบทลงโทษต่อสิ่งที่จะมากระทบต่อชุมชนให้ปรากฏอย่างชัดเจน เพราะการเขียนระบุบทลงโทษจะใช้อ้างอิงได้เมื่อเกิดกรณีปัญหาหรือการละเมิดเกิดขึ้น รวมทั้งเงื่อนไขในการแก้ไขธรรมนูญว่าสามารถดำเนินการได้อย่างไร

✍ **จัดเวทีประชาพิจารณ์** รับฟังความคิดเห็นรอบด้าน ฟังทุกเสียงสะท้อน เพื่อนำมาปรับแก้หรือทำให้คนในพื้นที่ยอมรับร่วมกันได้

✍ **ประกาศใช้** เป็นการประกาศใช้ธรรมนูญต่อพื้นที่ สาธารณะเพื่อยืนยันสิทธิ ตามธรรมนูญและยืนยันเจตนารมณ์ของประชาชน

✍ **ปฏิบัติการใช้** ธรรมนูญประชาชนในพื้นที่ นำธรรมนูญที่ประกาศใช้มา ปฏิบัติจริง มีมาตรการในการจัดการเมื่อเกิดการละเมิดธรรมนูญประชาชนเพื่อให้ธรรมนูญ ประชาชนมีความศักดิ์สิทธิ์

สิ่งพึงระลึกในการเขียน “ธรรมนูญ”

✍ **ต้องประสานและผนึกกำลังที่หลากหลาย** การเขียนธรรมนูญนั้นเป็น กระบวนการซึ่งต้องประสานและผนึกพลังที่หลากหลาย ได้แก่

- ♦ **พลังชุมชน** : เป็นพลังหลักโดยใช้สภาองค์กรชุมชน เป็นกลไกสำคัญ ในการเชื่อมโยงชุมชนและภาคีพัฒนาต่างๆ มาทำงานร่วมกัน
- ♦ **พลังทางสังคม** : ภาคีร่วมพัฒนา-สานพลัง
- ♦ **พลังความรู้** : การวิจัยเชิงปฏิบัติการ-การจัดการความรู้
- ♦ **พลังภูมิปัญญาท้องถิ่น** : องค์ความรู้ท้องถิ่น ข้อมูลชุมชน
- ♦ **พลังสื่อ** : สื่อสารสาธารณะ-สื่อท้องถิ่น เช่น วิทยูชุมชน หนังสือพิมพ์ เอกสารเผยแพร่ เวทีเสวนาผ่านวิทยุ เป็นต้น

✍ อย่ายึดติดภาษาราชการ ภาษาวิชาการ ควรเป็นภาษาที่ชาวบ้านอ่านแล้วเข้าใจ และปฏิบัติตามได้

✍ ต้องมีความชัดเจนว่าเนื้อหาสาระของประเด็นในธรรมนูญนั้นมีเป้าหมายเพื่ออะไร และไปสัมพันธ์กับปรัชญา หลักคิด หรือมีมาตราใดในกฎหมายรองรับ

✍ บทเฉพาะกาล ประกอบด้วย เรื่องการแก้ไขธรรมนูญที่ได้กำหนดกรอบระยะเวลาการแก้ไขวิธีการแก้ไข การเปลี่ยนแปลงของคณะกรรมการ/ผู้ที่จะดำเนินการแก้ไข และการประกาศใช้เมื่อใด

ตัวอย่างรูปแบบการจัดทำธรรมนูญ

“ธรรมนูญประเด็น”

- ♦ ธรรมนูญสุขภาพ ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา : ใช้หลักการมีส่วนร่วมสะท้อนเจตนารมณ์และพันธะร่วมกันในการกำหนดกรอบทิศทางและเป้าหมายของการพัฒนาระบบสุขภาพของคนในตำบลทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวม
- ♦ ธรรมนูญสุขภาพ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ : “ก่อร่างสร้างฝัน อนาคตตนเอง” ไม่ใช่กฎหมายที่จะไปบังคับใคร แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนสัญญากับตนเองไว้ว่าจะปฏิบัติตามเหมือนศีลที่ทุกคนยึดถือ ร่วมกันคิด กำหนดทำ และรับประโยชน์เพื่อนำไปสู่การมีสุขภาวะที่ดีทั้งทางกาย ใจ ปัญญา

“ธรรมนูญชุมชน”

- ♦ ข้อบังคับการใช้ที่ดินและทรัพยากรหมู่บ้านสมานมิตร ตำบลดอนศิลา อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย : จากปัญหาที่ดินทำกิน ทั้งชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาการใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินร่วมกัน พื้นที่ “หน้าหมู่บ้าน” หรือ “โฉนดชุมชน” การจัดการที่ดินหน้าหมู่บ้าน ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสูง

กระบวนการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนทั้งชุมชนให้รักและหวงแหนผืนดินที่หาอยู่หากินจึงจำเป็นต้องกำหนดระเบียบ/ข้อบังคับขึ้น เป็นระเบียบที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบ เมื่อผู้ใช้เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ เมื่อนำมาปฏิบัติจะไม่เกิดความขัดแย้ง หรือการเรียกร้องต่อรองที่ขัดกับความถูกต้องและระเบียบข้อบังคับ

- ♦ **ธรรมนูญวิถิชุมชน ตำบลนาทอน อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล :** เป็นธรรมนูญวิถิชุมชนที่สร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน**นโยบายสาธารณะ**แบบมีส่วนร่วมไปสู่การพัฒนา สร้างความสมดุลเชิงพื้นที่ ลดความขัดแย้ง สร้างแรงกระตุ้นและปลูกจิตสำนึกสาธารณะ
- ♦ **ธรรมนูญชุมชน ตำบลโคกยาง อำเภอลำสาธิต จังหวัดสุรินทร์ :** เป็นข้อตกลงร่วมกันของชุมชนใช้ร่วมกัน เพื่อสร้างสำนึก**ตระหนักถึงสิทธิชุมชน** ร่วมกันหล่อหลอมรวมดวงใจของผู้คนที่เกี่ยวข้องให้ทุกคนมีคุณธรรมจริยธรรม เสียสละเพื่อส่วนรวมในการจัดการชุมชนท้องถิ่นตนเอง
- ♦ **ธรรมนูญประชาชนบ้านบก บ้านหนองทับม้า อยู่ดีมีสุข ตำบลเสนางคนิคม อำเภอสว่างนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ :** เป็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของประชาชนที่ร่วมมือกันคิดวิเคราะห์ เห็นตรงกันต้องลุกขึ้นมาร่วมกันกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิต โดยยึดถือพื้นฐานทางวัฒนธรรมพหุภาษาชาติอีสานที่สอนให้ลูกหลานประพฤติปฏิบัติตนให้มี **“ความสุข”**

“ธรรมนูญตำบล”

- ♦ **ธรรมนูญประชาชนกฎระเบียบ ตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน :** ใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือที่ทำให้ทุกคนในตำบลมาร่วมกันคิด เป็นเวทีชวนคิดชวนคุย กระตุ้นด้วยคำถามเพื่อการแก้ปัญหา การดูแลทุกข์สุขร่วมกัน ข้อมูลที่เก็บได้ต้องนำมาจัดระบบ โดยมีสภาองค์กรชุมชนเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนงานของประชาชนในตำบลในทุกด้าน เกิดการวางแผนพัฒนาสังคม

เศรษฐกิจและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม กฎระเบียบตำบลบัวใหญ่ ข้อห้ามเพื่อ
การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของคนในชุมชน และการวางแผนอนาคตเพื่อให้
คนรุ่นหลัง **มี-ใช้-รักษา-ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**

- ♦ **ธรรมนูญตำบลอยู่เย็นเป็นสุข ตำบลป่าหุ่ง อำเภอพาน จังหวัดเชียงใหม่ :**
เป็นการนำฉันทามติไปขับเคลื่อนสังคมชุมชนตำบล **อยู่เย็นเป็นสุข** ของคน
ตำบลป่าหุ่ง ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยขั้นพื้นฐานของผู้คน มีความสมดุล ระหว่าง
การพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
บนฐานหลักทางศาสนา วิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและทรัพยากร
- ♦ **ธรรมนูญประชาชนคน ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด :**
เป็นการขับเคลื่อนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชนสู่การปฏิบัติในพื้นที่ ในการ
แก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเพื่อจัดการตนเองและส่งเสริมประชาธิปไตย
ในชุมชน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ **“ประชาชน อยู่ดีมีแฮ้ง”** ครอบคลุมอบอุ่น
ชุมชนรักสามัคคี อยู่ดีตามวิถีพอเพียง หลีกเลียงอบายมุข สร้างสาธารณสุข
มูลฐานสร้างงานพัฒนาคน สืบค้นภูมิปัญญา การศึกษาดีมีคุณธรรม น้อมนำ
จิตอาสา รักษาสิ่งแวดล้อม
- ♦ **ข้อตกลงความร่วมมือชุมชน ตำบลบางขุนทอง อำเภอบางกรวย จังหวัด
นนทบุรี :** เพื่อให้เกิดความตระหนักว่าระบบสุขภาวะเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม
และชุมชนที่เข้มแข็งเป็นฐานราก สำหรับรองรับการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน
ในทุกด้าน จึงมีข้อตกลงร่วมกัน **“รวมคน รวมพลัง ร่วมพัฒนาสุขภาวะ
สู่ความอยู่ดี-มีสุข”**

“ธรรมนูญภูมิเวิศน์”

- ♦ **ธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิ จังหวัดสงขลา :** กระบวนการนั้นมีผู้แทนจากทุกภาคส่วน
ได้แก่ กลุ่มองค์กรชุมชน สภาองค์กรชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ สถาบันการศึกษา
วัด มัสยิด ประชาชน บริษัท โรงงาน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และรวมถึงภาคี

เครือข่ายต่างๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำรัตภูมิ จัดเวทีระดมความคิดเห็นในการยกร่างธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิ โดยมีเป้าหมาย**สุขภาวะที่ดีของชุมชนคนลุ่มน้ำภูมิ** เมื่อได้ร่างธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิแล้ว ได้จัดเวทีประชาพิจารณ์ผู้เข้าร่วมเวทีมาจากตัวแทนทุกภาคส่วน องค์กรในพื้นที่ องค์กรภาคีสนับสนุนในพื้นที่ตลอดลุ่มน้ำ เมื่อปรับแก้ไขตามข้อเสนอจากเวทีประชาพิจารณ์ จึงนำกลับมาเสนอในเวทีสาธารณะอีกครั้ง เพื่อลงฉันทามติในการรับร่างธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิ และประกาศใช้อย่างเป็นทางการ

“ธรรมนูญจังหวัด”

- ♦ **ธรรมนูญประชาชน คนอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ** : เป็นแนวทางการกำหนดแผนพัฒนา มีเป้าหมายสู่ความอยู่ดีมีสุข คนอำนาจเจริญ มีต้นทุนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมายาวนาน มีเครื่องมือสำคัญ เช่น แผนแม่บทชุมชนสภาองค์กรชุมชน ที่ช่วยให้เกิดกระบวนการพัฒนาอย่างมีระบบ ขณะเดียวกันสภาองค์กรชุมชนมีบทบาทในการเชื่อมร้อยขบวนและขับเคลื่อนงาน เกิดการบูรณาการแผนงานและงบประมาณร่วมกับภาคีท้องถิ่น จากต้นทุนที่สะสมมานาน ทำให้กระบวนการพัฒนา เติบโตขึ้น มีความเข้มแข็งทุกระดับ จึงได้ร่วมกันจัดทำธรรมนูญประชาชน คนอำนาจเจริญ จนเกิดการยกระดับการทำงานพัฒนาชุมชนขึ้นมาเป็นโครงข่ายและการมีส่วนร่วมในรูป **“จังหวัดจัดการตนเอง”** เพื่อขับเคลื่อนขยายผล สร้างการเรียนรู้ในมิติท้องถิ่นระดับจังหวัด ด้วยมุ่งหวังว่ากลไกจังหวัดจัดการตนเองนี้ จะก่อให้เกิดการทำงานพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม บูรณาการทุกประเด็น ทุกต้นทุนทุกศักยภาพในพื้นที่จังหวัด เพื่อนำไปสู่เป้าหมายหลัก คือ การจัดการตนเองตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับจังหวัด โดยประชาชนในจังหวัดสามารถกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์การทำงานของจังหวัดอย่างมีส่วนร่วม โดยมีกระบวนการผลักดันให้รัฐกระจายอำนาจและสิทธิในการจัดการจังหวัดของตนเอง

“ธรรมนูญตำบล เป็นเครื่องมือที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงแก่ชุมชนท้องถิ่น
เพราะเป็นเครื่องมือที่มีชีวิต และทรงอำนาจมากกว่าเครื่องมือไหนๆ
เพราะถูกออกแบบด้วยคนในชุมชน ผู้ที่เป็นเจ้าของปัญหา
และแก้ปัญหาดังเองด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม
ผ่านเวทีและปฏิบัติการร่วมกันของคนทั้งชุมชนท้องถิ่น”

ภาคผนวก

ประเด็นเรียนรู้	ผู้ประสานงาน	ติดต่อ
ธรรมนูญประชาชน คนอำนาจเจริญ	นายชาติวัฒน์ ร่วมสุข	โทร. 086-878-6044
ธรรมนูญลุ่มน้ำภูมี จังหวัดสงขลา	นายอภิรักษ์ ชนะคช	โทร. 089-866-1915
ระเบียบ/ข้อบังคับการใช้ที่ดินและทรัพยากรหมู่บ้านสมานมิตร ตำบลตอนศิลา อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย	นายวิรัตน์ พรหมสอน	โทร. 082-196-4722
กฎระเบียบข้อบังคับชุมชนบ้านห้วยหินลาด ม.7 ว่าด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การบริหารจัดการชุมชน ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	นายเกรียงศักดิ์ ปะปะ	โทร. 080-099-4624
ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพตำบลหนองยาว อำเภอนมสรวง จังหวัดฉะเชิงเทรา	นายเจษฎา มิ่งสมร	โทร. 086-000-1727
กฎระเบียบตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน	นางฉิมพร กองสอน	โทร. 081-884-1423
ข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล ธรรมนูญกองทุนกลาง” ตำบลพิจิตร อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา	นายอนันต์ แก้วชนะ	โทร. 074-593-712

